

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Kodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Mishle

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 594 [1833 oder 1834]

ילשמ רפסל המדקה.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9155

הקדמה לספר משלי.

מאת החכם השלם ר' איצק אייכל.

הספר הזה הוא אבן יקרה אחת ממשכיות החמדה אשר נשארה בידינו לזכר תפארת ישראל בעוד היותו עם ולשון, ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בוי בעוד שמעו עמים חכמת חכמיו ובינת נבוניו, גדולי' חקקי לב שרים מליצים ונביאים אשר אפסו ממנו וחדלו, מיום חרות בנו אף אלהים להורישנו מעל אדמתינו. והוא אחד מספרי קודש שנקראו כתובים, וקדושתם למטה מספרי נביאים (כמו שזכרנו במס' ידים) לפי שדבריהם נאמרו ברוח הקודש ולא ברוח נבואה. וההבדל בין שתי אלה הקדושות, ראוי לכל משכיל לשמוע על לבו, בצעדו לדרוש חכמה ודעת מעל ספרי הקודש, למען לא תלכד רגלו בטעות ויבלבל הענינים, עד שיחלל קודש ויקדיש חול, ויהי פוקה לנפשו. וכבר נאמרו מאמרים רבים בדברי חז"ל על ענין זה, וספרי חכמי גאוני ישראל בדורות שונות הזכירום ופירשום, אך לא ירד כל איש לסוף דעתם, כי מדרכיהם לשמור מוצא שפתיהם בכל עוז, ולא נתנו כי אם להשרידים אשר ח' קורא. והנה רוח הנבואה אשר פסקה מיום בטול העבודה, היא באה שלא מדעת האדם על איש צדיק הנבחר מאת האלהים להיות נביא, אם הוא שלם ומתוקן בכל המדות והמעלות שמנו חכמים כנביא, יתנבא בשרות עליו הרוח האלהי הזה, וידבר את כל הדברים אשר יגיד אל העדה, ולא ישנה מדעתו

הקדמה לספר משלי יא

אפילו אות אחת ⁽¹⁾. ואם יפלאו דבריו לפעמים באוזן השומע עד שלא יבינם, לא יכול להרחיב דבריו ולפרשם מלבו, כי אם את כל אשר ישם האלהים בפיו, אותו ישמור לדבר. אמנם הרוח הקודש אשר לא פסק ולא יפסוק לעולם מן הצדיקים השלמים והחכמים האמתיים הראויים לו, הוא שכל נשגב ומרומם בנפש הצדיק הירא את אלהיו בכל לבו והולך בתמו, ומקושט בכל המדות והמעלות הרמות שמנאו חכמים בחכם. והי' כי יחס לבב איש שלם כזה, להביע דברי חכמה ומוסר, או לדבר נגד עמו את אשר חזה בעין שכלו, להורותו דרך ילך בו, או לפתוח פיו בהלל ושבח לה', או לקלם איש חיל ונשגב על גדלו ותפארתו, ואין בנפשו שום פניה להתגדל ולהתרומם בפעולתו, כי אם כל מגמת לבו על הטוב והאמת המסתעף ממנה, אזי יקרא הרוח הרם הזה המעורר את נפשו, רוח הקודש. והכתכל במה שאמרו חז"ל (בבא בתרא) מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לחכמים. ומקשי, אמו חכם לאו נביא הוא? ומשני, אעפ"י שנטלה מן הנביאים, מן החכמים לא נטלה. והבן זה.

שם הספר הזה נקרא משלי, לפי שהוא אסיפת מאמרים קצרים, אשר כל אחד מהם כולל ענין רב במוסר וחכמה. משל הוא אחד מחלקי המליצה, ונקרא כן משני טעמים, (א) מענין ממשלה וחקיפות, שהוא מעורר המחשבה, ומחוקה עד שתתפעל בנפש והוא נתקע בה להשתמש בו בעת הצורך לקחת ממנו מוסר השכל. ובבחינה הזאת נדמה לשם בלשון דומי אשר קרא את המישל (משקישם) שהוא נגזר בלשונם משורש גדול, וקרוב מאוד לכוונתינו. ובלשון יון נקרא (פמלימפוז) שהוא דומה לזה מאד, כי (פמלימפוז) בלשונם הוא איש חיל אשר עוז בנפשו. (ב) מענין דמיון ⁽²⁾ כי על פי הרוב יבוא בדמיונות מתארים אשר ישתמש בהם המליץ

⁽¹⁾ דע, כי רבים מחכמי בני עמנו לכנס לא כן יחזבו, ולדעתם גם לכל הנביאים (זולת משה שכתב על פי ה') הודיע ה' אך תוכן הענין, והמה הלבישו המחזה בלדר המליצה כפי אשר תשיג ידם. וכבר אמר הרד"א בהקדמתו לספר ירמיה' שהנביא הזה לא ידע בטיב הלשון וכמות המליצה ע"ש. ואם ה' שם דברים כפי הנביא ומלתו עלי לשונו, מה יוסף ומה יתן לשון הנביא? ויש לי עוד להעיד על זה עדים נאמנים מדברי הרמב"ם ויתר המקרים, אך שאין להאריך כאן.

⁽²⁾ הנה אם נאמר כי משל יש לו בעיקרו שתי הוראות תקיפות ודמיון, א"כ יהי' שם משותף הגמור שאין שתוף ביניהם בענין מן הצנינים (עיין בהגיון לרמב"ם פרק י"ג). וידוע כי שמות משתפים גמורים מעטים בלשון, לכן נראה לי, כי נהפך הוא, והוראת משל דמיון הוא מושאל ממשל המליצה, לפי שמושל משלים ידבר תמיד בדמיון (ועיין בהגיון ס"ח כפי' הרמב"ם מן ד"ה הקא ההלכה).

הקדמה לספר משלי

המליץ לעורר! התפעלות בנפש, ואם אמרתי שהוא חלק מהמליצה, רציתי לכוון חלק מחכמת המליצה (לעטמיקם) הכוללת כל דרכי הדבור לפי חקי ההתפעלויות והסדרים והנעימות אשר החנו בה בעלי החכמה הזאת, כי מלבד שיורה שם מליצה בלשון עברי על הכלל, תורה גם בפרטות על כל מאמר אשר יבואו בו דברים זכי הרעיון על סדר נאה, מחובר או בלתי מחובר (געבונדען קרער מונגעבונדען) למען הטביעם בנפש האדם ולשמרם בזכרוננו; ויקרא גם הוא מליצה, לפי שהוא ערוך ומתוקן ע"פ תנאי המליצה (ע"פ קעעלן, ווסהולדענעהייט). ויש עוד מחלקי המליצה, המאמר הנקרא בשם קדה, ונקרא כן על דבר חדודו (שמלעין, ווייז), להיותו מאמר סתום עד סופו, ובחוכו כעוקץ חד, אשר ירד פתאום בלב השומע כחץ. ומתנאיו שיהי' מלבד נעימתו אל הנפש, גם מעיר את השכל בפתע פתאום, ובעברו ישאיר רושם השמחה בנפש. והנה יהי' לפ"ו כל שיר וכל משל וכל חדה, מליצה, אבל לא כל מליצה, משל או חדה או שיר. ואם בנות זאת, תדע כוונת אמרו בשער הספר: להבין משל ומליצה, דברי חכמים וחדותם.

מחבר מאמרי הספר הזה הי' שלמה מלך ישראל, אשר נאמר עליו: וידבר שלשת אלפים משל (מלכים א' ה' י"ג) אבל הוא לא חברם יחד בספר, כי אם אנשי חוקי' מלך חכם ומושל צדיק, אשר הרים קרן ישראל בחכמה ותורה מכל המלכים אשר לפניו, העתיקום יחד מכתבים שונים, וקצתם כאשר קבלום איש מפי איש בע"פ ועשאוים בספר למשמרת לדור אחרון, כמחז"ל (כ"ג) חוקי' וסיעתו כתבו ישעי' משלי וכו'. ולפ"ו יהי' פירוש גם הבא בראש פרשה כ"ה מוסיף על הראשונים כלומר גם הראשונים גם האחרונים משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. ואם נזכרו בשתי פרשיות האחרונות (ב' ל"ב) שמות מחברים אחרים (אגור בן יקא, למואל), יוכל להיות שנתנום אנשי חוקי' או חכמי דור אחר לאיזה טעם הכמוס עמהם על דברי שלמה למען לא יאבדו. ואולי המה רק שמות מושאלים על שלמה.

מהות הספר הזה הוא קהלת מוסר בענינים למודיים נסיוניים ושכליים אשר אבן פנתם בחכמת הנפש. וכך היה דרך החכמים הראשונים בעם ועם כלשונו, להשקיף על תולדות ותכונת האדם ועל התפעלויות נפשו, ועל שינויי הנמוסים, ולחקור אחר יסוד הטובה ומקור הרעה, ולהחזיק את זה ולסתור את זה; ואחרי שפטים ברוח מבינתם על כל אלה, חברו מאמרים קטנים אשר ידע אותם כל איש בע"פ למען ישחמש בו בעת הצורך. והנה

הקדמה לספר משלי יב

רוב המשלים בספר הזה המה קצרים, ויהי' מרגלא בפומיה דאינשי, כאשר יעיד הנסיון, שפסוקי משלי הם ממש על לשון כל איש ישראל, ואפילו הנשים למדו את הספר, להשתמש במאמריו בספוריהם.

איכות הספר הזה, אשר נחלק לפי דעת החכמים לשלשה ספרים ושתי פרשיות נוספות, כך היא: מן פסוק ח' פרשה א' עד סוף פרשה י' הוא חלק אחד, מעטו בו המשלים ורבו בו המליצות, בהלל החכמה וספר חועלותיה, ובחרף הפתיות וספר הסרונותיה ודעותיה, יבואו בו מאמרים נמשכים, בספרו בלשון צחה ונמלצה דרך הרשעים המסיתים (פ' א' י'), ובהצג את החכמה כמדברת בעם על אודותיה ואודות הפתיות (פ' א' כ') ובספר את דרך הדחת האשה וזה, כאלו ראו עיניו את מעשיה הרעים (פ' ז' ה'). ויש בו גם אזהרות ממדתי העצלה, ומדת קלות הדעת (ויכטיין) ורדיפת החמדה והתאוה (פ' ו' ט' ו', א', ופסוקים רנים בפרשיות אומת). ויבוא גם בו מאמר אשר כניתי משל חדותי, ע"ש הכתוב: בן אדם חוד חדה ומשול משל אל בית ישראל (יחזקאל י"ז כ'), כי בזמן שיגיד החכם או הנביא דבר אל העם ע"י תארים דמויים לנפש בעלי חיים, ולגופי הצמחים, אשר בטבעם דבר הנראה לעינים, יבדילם מזולתם עד שיתפרדו ע"י נשואם להיות כנושאים, כמו שהוא בפרשת יחזקאל אשר זכרנו, שהנשר הוא תאר הגבורה והמהירות והטרף, וצמרת הארו הוא תאר הגדולה וההצלחה וכו'. ושיהיה ביד אדם לצייר את כל דבריו האלה ע"י צורות וחמונות גופניות, וביד המשכיל להגיד כוונתו ופתרון הדבר, וזה אשר יקראו לו חכמי יון (מזעגת-ייע), אקראהו אנכי משל חדותי והוא חדה חושית, כמו החדה שזכרנו לעיל היא חדה שכלית. ובתאר הזה תוצג החכמה (פרש"ט א' עד ו') כאלו בנתה בית וערכה שלחן וכו', והכסילות כנגדה (שס י"ג עד סוף הפרש"ט), יושבת לפתח ביתה וקוראת לעוברים וכו'. וכל החלק הזה הוא כשער אל המשלים הבאים ביתר דברי הספר, אין ספק שהמה דברי שלמה ע"פ כולו. החלק השני הוא מן פרשה י' עד סוף כ"ד, כולל משלים ומליצות. והכתובים האחרונים בפרשה הזאת (פ' כ"ג) המה רק תוספות ממאספי המקראות, וקצתם יבארו מה שנאמר כבר לעיל (פסוק ל' עד סוף הפרש"ט). החלק השלישי אשר גם הוא כולל משלים ומליצות (מן פרש"ט כ"ה עד כ"ט) באו בו גם דברי שלמה, או לפחות משלים כדרך משלי שלמה, אשר העתיקום אנשי חוקי'. ובשרי פרשיות האחרונות הנקראות דברי אגור ודברי למואל, יבואו חדות ופתרונם ומוסר אם לבנה, ותהלת אשה הגונה. ועוד לי לדבר על איזה פסוקים הנכפלים

הקדמה לספר משלי

הנכפלים ונשלשים בספר הזה, אבל לא אאריך פה. ואחרי שמעי משפט משכילי עמי בצאתם לבקר על דברי, אוסיף ידי שנית להרחיב באור.

עבין מאמרי הספר הזה והלמודים והתעלויות הנכללים בו, נחלקו לפי סדר החכם מראסל, אשר עמל לסדר את כלם לפרקים. וכך הוא: (א) מוסר לשמוע לעצת החכמה. (ב) לשקוד על דלתות התורה והחכמה לקחת תושיה. (ג) לירא את האלהים. (ד) להשמר על נפשו, ולדעת את חכונתו. (ה) שלא לעשות דבר מבלי התבוננות. (ו) להפחד מרעה. (ז) ההסתפקות, ולגדור בעד התאוות הגופניות. (ח) להשמר מן הנאוף והזנות. (ט) שלא לאבד הון. (י) ההשתדלות לעבודה וליגיע כף. (יא) לשמור מוצא שפתיו. (יב) מדות הענוה ושפל רוח. (יג) לשמח בחלקו. (יד) לקבל יסורים ועוני באהבה. (טו) לאהוב משפט צדק. (טז) אהבת הריע וגמול חסד. (יז) להדבק במדת הרחמים והצדקה. (יח) לרדוף שלום ואמת. (יט) לשנוא החלקות לבלתי היות אחד בפה ואחד בלב. (כ) לטוס מחכרת הרשע, ולבחור חברת צדיק. (כא) מוסר מלכים ורוזנים ושופטי ארץ. (כב) מוסר לנשים ודרך הצלחת הבית. (כג) חנוך הבנים כראוי. (כד) איך יתנהג האדם עם בניו ואנשי ביתו ועבדיו. (כה) הנהגת הבית. (כו) הצלחת הצדיק ועמל הרשע, שכר הצדיק ועונש הרשע והשגחת האלהים. (כז) חדות. (כח) לקח חכמה ותורה. אבל מסדרי הספר העבריים לא הלכו דרך הסדר הזה, כי לא ראו בסדרם על הענינים, כי אם על הלשון, ושני כתובים אשר בא בס דרך משל מלת ילבט או מלת ערב, או מלת שמחה, וכנהנה, הביאו אל פרשה אחת, דוק ותשכח. ואפשר שבא כן להיות מאספיו רבים חלקו ביניהם חבל כתבים לאיש ואיש חלק ממנו, והי' דרך משל לראובן כל הכתובים אשר בא בס ילבט, ולשמעון כל הכתובים אשר בא בס ערב. ועל דרך הזה סדרו את הפרשיות כאשר הם לפנינו.

מליצת הספר הזה צחה ונעימה, מהודרת בכל יופי קצור ונקיית הלשון, ועל מתרגם ספר כזה, לדרוש ולחקור היטב בעומק מחשבות מחברו עד שיאציל עליו מרוחו, ויוליך מתק לשונו, נעימות מליצתו ורוחב מחשבותיו אל הלשון אשר יתרגם אליו, כפי אשר תשיג ידו.

כבר ידעת, הקורא הנעים! קצת מחקי השיר והמליצה בלשון עברי מאשר שם לפניך בטוב טעם ודעת החכם רמב"ן זצ"ל בביאורו לשירת הים; לא אשוב שנית להעתיק את דברי החכם הזה הנה, כי אם אעירך על

הקדמה לספר משלי

יג

על משפטי המליצה והקיה בספר שלפנינו. כלל גדול אמרו חכמים במשל
והוא שיהי' מעט הדבור ורב המחשבה, ר"ל אחר שחקר החכם על
ענין מן הענינים בחקירה שכלית, ובקרו בנסיון וצרפו בכור הבחינה,
יקח מאותה הבחינה הזאת ראשי אבות הלמודים אשר עמד עליהם,
ויכלול אותם בדברים מעטים כמאמר קצוב ונעים, עד שידעם השומע
בעל פה בלי עמל ויגיעה, ויהיו למשמרת לכל איש אשר לא השיגה
ידו לעמוד בכח שכלו על כל הבחינות האלה להוציא מהם לקח לעצמו,
ויעלו לפניו לזכרון תמיד להשתמש בהן לעת הצורך, להישיר במ כפעם
בפעם את דרכו. ולהיות זאת הנה הוא גם מחנאי המשל, להיות המליצות
והמלות אשר ישתמש במ המליץ ברורים ומבוארים, שיבינם השומע מבלי
שיצטרך תחלה לרדת לעומק העיון ולפרש דברי החכם, עד שלפעמים
יחשוב מצוא במ כוונה לא עלתה על דעת אומרם מעולם, כי משלים עמוקי
העיון כאלה יוצאים מן הכלל ופורצים גדר המשל. והבט נא, המשכיל!
את גודל יקר המשל, וכי לא דבר נקל הוא לחבורו, כאשר חשבו קצת
כותבי משלים בימים האלה. הנה המשל הזה הוא כמליץ בין הקירת החוקר
החכם הנשגב אשר הגביה עוף ברוח מבינתו לעלות עד שמי בוראו, ובין
השגת האיש ההמוני אשר לא נסה כף רגלו לשום פעמיו בשביל הבחינה.
ושים נא גם את לבך לדעת עוד זאת: ככל מאמרי הדברים הפשוטים
הספורים והתורות והלמודים תועיל הרחבת הבאור למען בררם ולשומם על
נכון בלב השומע, אמנם במשל ימצא ברורו בקצורו; ר"ל שהחכם המושל
משלים, יהי' כל כך יודע לרדת תוך נפש האדם ולהעיר את ההתפעלות
אשר יפן אליהם, ויהי' מליץ מבין בגדרי הלשון, ונכון לדעת סדר את
דבריו כמאמר לקצב וקצר, עד שיניח עצם כוונתו נסתר תוך דברי מליצתו,
וסדר דבריו, כנקודת המרכז בתוך העגול, אשר אליה יפנו כל קווי העגול,
וממנה ישובו אל עגולו, לא ירגישו השומע ער אשר כלה האומר לדבר
לפניו את כל דברי המשל, ואז בהרף עין תחראה הנקודה הזאת לנגד
עין בשכלו, וירגיש שזה עצם כוונת המחבר, וישאר רושם השמחה בנפשו,
לא יסור ממנו לעולם; וזה אשר יקראו לו החכמים בעלי אעסמעטיקא (פסי-
ענגטע, דיו טפיטלע, דער פונקט). והנה כל עוד שידע לקצר, ישובח משלו,
כי יקל על השומע למצוא את הנקודה. מעלה יתירה למשלי ל"הק, שהם
כלם בעלי שני חלקים, ויהי' החלק השני ע"פ הרוב עומד לעומת החלק
הראשון כדבר והפכו, יחייב היפך שלילת החלק הראשון או ישלול היפך

הקדמה לספר משלי

חיוב הראשון. ולפעמים יהיה החלק השני כמבאר והולך לחלק הראשון ולסגולה הזאת המיוחדת למליצת העברים יקראו חכמי האעסמע"טיקא (פמלמעניסיוס). ומלבד נעימת הנפש אשר יעירו השני החלקים האלה הנצבים זה לעמת זה כשני תאומי צביה, לא יתפרדו אם לא יתפעלו התפעלויות המחסור והשממה בנפש, כי המה כנגון טבעי שלם אשר תתענג בם הנפש המבקשת שלימות בכל, יש להם גם תועלת שכלי, כי יפרשו יחד את כוונת אומרם, האחד הוא כמתורגמן לרעהו, ובכואם שניהם יחד תהי' כוונת אומרם תמה וברה. והמאמר השלם הזה עומד כראי מוצק מול פני המשכיל המשתוקק לדעת. נשקיפה נא יחד דרך משל על הכתוב: דרך אויל ישר בעיניו (י"ג ט"ו), שהוא אמת עומד קיים ונכון ע"פ הנסיון וחכמת הנפש, אך לא נכר מזה שכוון אל האויל המשליך עצה ומוסר זולתו אחרי גיוו, ולא נמצא בזה כוונת המריומניעת הרצון, כי אם חסרון הידיעה לבדה, אבל בהוסיף עליו חלקו השני לומר ושומע לעצה חכם, נראה בעליל בהתחייבות שמיעת העצה למדת החכם, שהפכו בשלילה אל הכסיל, והוא מסיר אוננו ברצון משמוע לעצה. ומי זה יוכל לפרש פסוק: אוילים יליץ אשם (י"ד ט"ו) לולי כתיב אחריו: ובין ישרים רצון, וכמוהו רבים. ולזאת יהי' מחוק המתרגם כתובים כאלה לעיין בחלקי כל מאמר ומאמר בדרך הגיוני להציב נושא מול נושא ונשוא מול נשוא, ולהתבונן עליהם ועל תכונתם ותולדותם, עד שיגיע אל הנקודה הנסתרת בם, ואז יוכל למלאות חפצו, לבאר עצם כוונת הפנים בתרגומו.

אחרי אשר שמתי לפניך ראש כללי הספר הזה, אעירך עוד להשקיף על כללים יבארו לך ענינים, אשר יהיו לך לנס בקראך את פנים הספר, והם:

(א) השמוש בכפל המלות בשמות המשותפים (ווקטטטפיעו). למען הנעים המליצה ישתמש החכם לפעמים בשמות אשר יורו על שתי ענינים, לחברם במליצה אחת, והמה יפעלו נועם בנפש בהמתיקם את המליצה. (ועיין פרש"ד י"ז, ופרש"י י"א ט"ו).

(ב) השמוש במליצה אחת לשני ענינים. לפעמים תבוא מליצה אחת במקומות שונות, אבל לפי מקומה וענינה אי אפשר שתהיינה כוונותיהן בכל המקומות אחת. לכן על המתרגם לכאר כל פעם לפי הענין, אך ישמר שלא

הקדמה לספר משלי יד

שלא יהי' חרגומו נגד חוק הלשון. וכמוהו תראה השמוש במלה אחת במקומות שונות, אשר איננה לחרגם כפי הנחה הראשונה אשר הונח עליה, כי אם לפי דמיון הדברים.

(ג) השמוש בפרט מן הכלל. מדרך המליצה ברצות המליץ לדבר על דבר כולל פרטיים רבים, להורות דרכו הכונתו ותולדתו, או תועלתו והנהגתו וכו', יבחר לקחת אחד מן הפרטיים אשר יוכרו בו סימני הפעולות אשר יכוון אליהם וידבר רק ממנו, ומוזה ידע השומע להקיש על השאר. וכלל זה אמרו חז"ל במדות התורה, כל דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא. והוא גם כלל בחכמת המליצה שצריך המליץ להשתמש בזה, ובלשון רומי יקרא הדרך הזה (פמלס פקלטסטוס) (ועיין פרש"י י"ד ד').

(ד) השמוש במשל הקדמוני. החכם המליץ אשר שם מגמתו להורות לעמו מוסר וחכמה, ישתמש לפעמים במשל הקדמוני, ר"ל במאמר המורגל בפי כל איש, ולשון כל אדם ידברו, כי להיות כוונתו שקועה בלב כל אדם, יבין כל השומע גם את כוונת הנמשל אשר פנה אליו החכם. ואין ספק שעשה כן שלמה בקצת משליו שהניח את המשל הקדמוני חלק ראשון למשליו, וחלק השני הוסיף עליו משלו, והי' החלק השני כנמשל דומה למשל הקדמוני, או להיפך. ואין ספק שסוף כתוב פרשה י"ז י"ט מגביה פתחו וגו' הוא משל העם, עיין שם. ואחר שידעת את הכללים האלה, תדע לשפוט על הכתובים אשר יבואו לפניך, בקראך בפנים הספר, לבקר על מה הטבעו אדניהם.

ועתה אעריך עוד, קורא הנעים! על משפטי חבור המלות במקראי זה הספר, ועל גדר איזה מלות אשר שמש בם החכם לכוונה מיוחדת, ואז תשכיל בכל אשר תלך. להיות הקצור מתנאי המשל, צריך החכם המושל לדעת השתמש בדבריו בדרך הממוצע, וכאשר יתנהג החכם המדייני בהנהגתו לבחור הדרך הממוצע לבל יפריז מן המדה בשום צד, כן דרך החכם הזה לקצר כפי יכולתו, ובלבד שלא ישחית את הבנת הכוונה, וזה אשר יקראו לו המליצים (עקמיקטיע) מושאל מהנהגת המדינה. ולזאת יהיה מלה אחת מושכת אחרת עמה לפעמים, ויתיצבו חלקי המאמרים סתום ומפורש, מפורש וסתום, והמשכיל המבין דיני החבור (קמיטרוקליסון) ידע לבארם על נכון. והנה נשקיפה נא על הכתוב: בן חכם מוסר אב

הקדמה לספר משלי

(י"ג א') בחלק המאמר הזה חסר הנשוא, ונכר מחלקו השני: ולפי לא שמע גערה, שפעל שמע הוא נשוא החלק הראשון. אך מה יעשה החכם המבקש קצור וצחות, אם ה' כותב בן חכם שמע מוסר אבי, היה מוכרך לכפול מלת שמע בחלק השני מהמאמר, והי' מכפיל ומאריך, כי לא יתכן לכתוב סתם: ולפי לא גערה לפי שלא יהיה דבקות כלל למלת השלילה, לכן סדר את הנשוא עם מלת השלילי בחלק השני וממנו אתה רן חיובו בחלקו הראשון. ולפעמים חסר מלה מפורשת בחלק אחד מן המאמרים מטעם אחר, כי בזמן שידבר משני עניינים המולידים זה את זה, כמו העצלות המולדת עוני, והרשעה המולדת צרה, יחכים לסתום את הפעל במאמרו, ויציג רק שני נושאים האב והתולדה, כלומר שהם נדבקים ואחוזים כל כך, שהאחד עומד במחשבותינו במקום השני (י"ז סובסטיטוציות חיינמנערי). ולדוגמא שא עיניך והבט על הכתוב, ריש וקלון פורע מוסר (י"ג י"ח) שכוונתו בלי ספק שהרש והקלון ישיג את האיש הפורע מוסר, לכן סתמו החכם. ומוזה תקיש על השאר. וכן תמצא עוד לפעמים שנשמט מלת החבור בחלק המאמר האחד ובא בשני לפרש את כוונת הראשון עמו. וכן הוא בכתוב יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה (ט"ו ל"ג), שמלת ולפני חשמש לשני חלקי המאמר, ונשמט בראשון מטעם שזכרתי לפי שיראת ה' ומוסר חכמה הם נדבקות כל כך עד שאי אפשר לזאת בלי זה. וכמו זה תמצא כתובים רבים אשר ישתמשו בס המלות פנים ואחור, אשר תראה כל עת מבוארים לפי עניניהם. ויפה נקדו לפעמים מלה מן המלות אשר לפי הדקדוק לא יתכן, אבל לפי עומק המליצה נעשה כן בכוונה רצויה. והנה תדע בכח כללים כאלה ענייני רוב הפסוקים, אשר נדרשו לפני שונים מחסרון ידיעת משפטי המליצה. ולא אאריך בס עוד, כי אם אציג לפניך עוד הנה גדרני איזה מלות ואשר שמש בס החכם.

חכם, חכמה, חכמות, כבר נגדרו הוראות השמות האלה בספר גן נעול אשר לידידי המליץ המפואר הרב מוהר"ר הירץ וויזל נ"י, ומי ירום לבבו לבא אחרי את אשר כבר עשהו? אבל להיות חבורי זה לנערים מבקשי דעת כמוני, אורה בקצור נמריך את אשר כוונתי בתרגום השמות האלה, ואם לא אמלא את רצון הקורא, כאשר מלאהו החכם הנ"ל, נפשי יודעת מאד שלא יהיו דברי מחגדי פוונתו.

הקדמה לספר משלי

טו

החכמה, שם המקרה הונה בלשונינו על כח נבדל אשר איננה במציאות, כי אם מופשט מנושאו במחשבותינו (מבסטמקטופ) כעצם כולל כל השמות, בכח ובפועל, באמת בטוב ובנאה, כמו שאמר: לי עצה וחשייה אני בינה לי גבורה (ד' י"ד); ובהיות דרך משל ראובן איש פועל כל פעולותיו בהשכלה ובתמימות לבו, וישומר את דרכו לבלי יחטא נגד חקי האלהים ומשפטי השכל הישר, יקרא חכם, להיותו משיג את דרכי החכמה ומתקרב אליה, אמנם השלימות הוזה אשר יתקרב אליה, ואשר תשתוקק נפשו להשיגה ביתר שאת וביתר עוז היא תקרא חכמה. ובספר הזה הציג החכם את השלמות הזאת כמדברת ומוכחת מוסר לאדם אחרי אשר שם בפיה לדבר על עצמה מה היא, ומה פעולתה. וע"ז נוסד' כל הפרשה הלא חכמה תקרא וגו' (מ' ב'). ואחרי ידעך שהחכמה כוללת הכל, חדע גם, כי כל ידיעה המגבהת את לב האדם על מעלות השלמות ומקריבו אל שלמותו אשר על ידה יקרא חכם, תכונה גם היא בשם חכמה על דרך פרט מן הכלל, לכן כנה לפעמים את הידיעות הנשגבות האלה בשם רבים כאלו כוון אל כל הידיעות האלה יחד (דיח וויסאענטשעטען), ואמר חכמות בחוץ תרונה (א' ל'). ואם תקח את הגדר הזה לא יפלא בעיניך אם תשמע שנקרא איש שלם ובדבר אחד מדברי החכמה (ואם הוא אומן מלאכותי אבל יודע לתקן את מלאכתו בהשכלה ברורה ובהתבוננות ראוי ומכוונת) חכם, כי כל קנין שלמות אם רצויה הכוונה אל הפעולה עומד תחת גדר שם חכמה.

בינה, תבונה, גם השם בינה הונה על כח נבדל אשר איננו במציאות, ויצויר בנפשנו כעצם כולל שלמות, אבל רק בענין האמת והשקר לבדו, והוא הכח המישיר מחשבות האדם מן דרך השקר אל דרך האמת, כדברי הנביא: וידעו תועי רוח בינה, וא"כ נוכל לומר כל איש בינה חכם, אבל לא כל חכם (זולת החכם לב) איש בינה, כי דברים הנוגעים בענייני הטוב והרע והנאה והמגונה יוצאים מגדר הבינה ואין לה חלק בהם, ויהי' אם כן גם בינה שם המקרה (קמטען מבסטמקטופ). אמנם תבונה ישחמש בו בעל הלשון לפי עיקר הנחתו על שכל האדם והכח הנחון בלבו לשפוט על דבר אם אמת אם שקר ולהשיגו, והוא במציאות בנושאו, ואך לפעמים ישחמש בו תחת שם בינה כשם כללי (קמטען קמטעקטעטען), ולכן לא אמר: אני תבונה כי אם אני בינה. וממנו יקרא האיש המשיג אמחת דבר

הקדמה לספר משלי

בכח שכלו נבון (ע"י ט"ז כ"א). וכן יתבאר לך ההבדל בין שם נומה ותנומה, שהראשון הוא השינה והתרדמה מופשטה מנושאה, והשני הוא חלק השינה והתרדמה דבוק אל הנושא איש איש כפי חלקו, ולפעמים שמשו בו כשם כולל (ע"י כ"ג כ"א¹).

דעת הוא המקור משורש ידע, שמשו בו במקום שם, כולל הלמודים והתורות והחקים והפעולות, אשר ישיגם השכל האנושי ע"י הלמוד והבחינה והנסיון, אם באמץ כח נפשו לעמוד עליהם, ואם ע"י הרגשת והתפעלות הנפש, יהי' מה שיהי', כל אשר תשיג נפש האדם לתכלית שלמותו נכנס תחת גדר השם דעת. ובגדר הזה תבין כל דעת הכא בספר שלפנינו, ואחרי שידעת זאת, הבט על שני כתובים הבאים כאחד, ויחשבו קצת הרואים שהם רק משונים בלשונם ועניינם אחד, אבל באמת נבדלו גם בעניינם הרחק מאוד. לץ תכה ופתי יערים והוכיח לנבון יבין דעת (י"ט כ"ה), בענוש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (כ"א י"ח), שבהכאת הלץ יערים הפתי (המכוהל העושה את כל בלי התבוננות) וישמר מדרכו, להשמר מן העונש, ובענוש לץ, כלומר בהוכיח על פניו לאמר: נענשת על שעשית כך וכך, יחכם פתי, יחשוב בלבו את הרעה אשר עשה הלץ, ויחכם להשמר מדרכו הרע מפאת רעתו, והוכיח לנבון להורותו דרך ילך בו, ישיג בכח תבונתו את הכוונה אשר מכוונת בדברי מוכיחו, יבין דעת זולתו, ולא אמר שיקבל את התוכח' לעשות את אשר חשב מוכיחו כי בנבון אין לראות כי אם על ההתבוננות ולא על הפעולה. אבל בהשכיל לחכם, בהוליכו על דרך ההשכלה בדבר מן הדברים, יקח דעת יקבל את ההשכלה, ויקח את הדעת אל לבו לעשות את המוב והראוי מפאת ההשכלה הזאת כי החכם יתנכר ע"י הפעולה.

ערמה שם מקרה סובל כוונה טובה ורעה. וראשית הנחתו על ההשכלה וההתבוננות, טרם עשות הפעולה אם לא ישיג העושה רעה על ידה; ואם לא

¹ לדעתי נומה שאין לו ריע הוא המקור מן נוס לא ינוס ולא יישן (תהלים קכ"א ג'), ונא כה"א נוספת; (ומה שנא הנגינה מלרע, הנה מלינו גם סורה אדני סורה נעטם מלרע והלוי והמקור דין אחד להם כנודע), ותנומה שם המקרה: וא"כ הוא כהיפך, כי נומה דבק לעטם (דחו טלפפן) ותנומה נפשט ממנו (דער טלפן), כאשר יבין כל משכיל בלשון.

לא תסתעף ממנה רעה לאחרים אזי היא טובה, ודומה מפנה הזאת לחכמה, אבל אם היא רעה לזולתו, אזי היא מדה פחותה ודומה לעקשות.

מזימה, מזימות, גם שם מזמה סובל כונה רעה וטובה כמו ערמה, אבל תולדתו בכח נפשיי אחר, אשר אין כאן המקום להאריך, אבל מזימות ברכות, כוונתו כל פעם רעה, עקשות ועקמימות הנוטה מעל חקי היושר והצדק, דוק ותשכח.

תושייה, נגזר ממלת יש המבואר בביאור הספר הזה, והוא שם כולל כל אופני השלמות בהשכלה ובפעולה ובטובה והצלחה (מ"ן מיכעגרין מלנער רעזיטעטען).

עד כאן גדרי המלות אשר תדעם טרם תקרא את פנים הספר, כאשר בנותי כם בצאתי לתרגמו. ותמצא עוד, ששמש החכם בשמות שונות לפי הענין לא אשימם ככללים לפניך, כי לא מצאתים כן כי אם במקומות מועטות בזה הספר. ואעירך רק על שם אולת, שהוא כולל את כל מעשי אויל ואת דרכו ותכונת נפשו, ומצבו ומעמדו וכו' (ע"ן ג"ו כ"ה), ושמש בו גם במקום עושר, יען אשר לא רצה להשתמש בשם עושר בהיות האויל נושא כי לא יאות עושר שהיא הצלחה אמתיית (קנין ההון אחוה בשמות הנפש) לאיש הכסיל הזה הקונה הון ללא יועיל, אמר עטרת חכמים עשרם וכנגדו אולת כסילים אולת, שהציג אולת נגד עטרת ועושר למען כוות את נושאה (י"ד כ"ד ע"ן עס¹).

ויש עוד כתובים בספר הזה אשר אינם משלי מוסר, כי אם קריאת החכם, בדברו על אחת משובת או רעת הדרכים אשר לפניו, נחפעלה בפשו בהתפעלויות, ויחס לבבו לקרוא בשמחה או בתוגה בברכה או בקללה, או למען החזיק אמתת דבריו, והמעתיקים הציגו את הכתובים האלה בטוב טעם ודעת במקומות מצכם בפנים הספר (י"ד י"ט כ"ג, י"ט ה' וכו'). וקצת הקדמונים חתרו למצוא בו גם סגולות אחרות עד שיחדו סגולת החרו לשירי העברים, והביאו ראיה מן הכתוב: דאגה בלב איש וגו' (י"ג כ"ה, ל"א י"ג ול"ה), אבל לדעתי לא נעשה זאת בכונה, ואך מקרה הוא

¹ לפי מה שכתבתי שם יהי' אולת הראשון מענין א"ל ע"ש, וא"כ אין מקום לדברי המנס, אולם אנכי לא רציתי להשמיט דבר מהקדמה הזאת ועל הקורא לנזכר.

הקדמה לספר משלי

הוא, כי שנים או שלשה חרוזים במספר החקט"ו כתובים, מעוטא דמעוטא הוא. וכן יבא לפעמים מאמר למודי סתם בענייני ידיעת והשגחת האלהים בשכר ועונש, פעמים ושלש בפרשה אחת, למען העיר את הקורא שישכיל בכל פעולותיו שהוא נגד האלהים תמיד, ושכל חכמתו וערמתו ומזימתו, לא יפסע פסע אחת מבלתי ידיעתו והשגחתו ית'. וזה כולל כל דברי הספר בכל משל שיהיה אם אלהי, אם תורתי, אם מוסריי, ואם מדיניי, העקר היא היראה והחכמה מבלעדיהן לא יתקיים דבר, כי יראת ה' ראשית דעת.

ברלין י"ז שבט ת"ק"ץ לפ"ק.

איצק אייכל.